

Ευρώπης αρπαγή και σημείον Ευρώπης: Ιδεολογική διάσταση του μύθου

Δέσποινα Γιαλατζή

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

despinagialatzi@hotmail.com

Abstract

The present study aspires to outline a semiotic path from the primordial myth of the rapture of Europe to the myth of the old continent of Europe. If we assume that the ancient Greek myth of the young princess of Europe, and its depiction in the Sparta mosaic (exhibit no 279, in the Archaeological Museum) constitute a sign, then according to Roland Barthes' Mythologies, we have a first vehicle of meaning. But the rapture of Europe emerges not only as a new sign, but also as a new signifier in the form of the Greek coin. The European currency is a sign of the European Union, and the Greek coin is a sign that indicates the necessary position of Greece within the united Europe. Is there really a united Europe or not? Is an ancient Greek myth enough to unite the peoples of the old continent in a new identity? Could the ancient myth be fulfilled by a modern myth?

Keywords

Europe, Myth, Ideology, Rapture of Europe, European Union, Mythologies, Establishment

« [...] Λένε ότι η ίριδα είναι η εικόνα του Ηλίου με ανταύγεια της όψης του όταν κρύβεται από τα σύννεφα. Έτσι ακριβώς και ο Μύθος [...] Είναι η προβολή του λόγου που κατευθύνει το μυαλό [...]».¹

Ίσις και Όσιρις, Πλούταρχος

Εισαγωγή: περί μυθολογιών ο λόγος

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να δομήσει ένα σημειολογικό και ιδεολογικό μονοπάτι, εκκινώντας από τον αρχέγονο μύθο της Κρήτης, με θέμα την αρπαγή της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης και φθάνοντας ως τον σύγχρονο μύθο της γηραιάς ηπείρου. Ο ορισμός του μύθου αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα καθώς πρόκειται για μια έννοια και λέξη φορτισμένη σημασιολογικά και σημειολογικά, με μια ποικιλία ορισμών και μπορεί να ειπωθεί ότι ένας και μόνο ακριβής ορισμός του μύθου μοιάζει να είναι αδύνατος. Ο Mircea Eliade,² ως ο σημαντικότερος ιστορικός των θρησκειών του 20ού αιώνα, προσφέρει έναν ορισμό του μύθου με μια επιστημονική θρησκευολογική προσέγγιση και επικεντρώνεται στην εις βάθος ανάλυση του συγκεκριμένου θέματος. Από την πλευρά του, ο Claude Lévi-Strauss³ επιλέγει να αναπτύξει έναν ορισμό του μύθου με έναν ανθρωπολογικό χαρακτήρα μέσω μια δομικής ανάλυσης του πολιτισμού, της κοινωνίας και του ανθρώπου ως μέλος του κοινωνικού συνόλου.

Κρίνεται αναγκαία λοιπόν η μύηση στην έννοια της μυθολογίας μέσω ενός παραδοσιακού ορισμού. Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης επιλέγεται ως εισαγωγικός ορισμός στη μυθολογική ανάλυση μια αλληγορική παράθεση. Ο Πλούταρχος, στο έργο του *Ίσις και Όσιρις*, ορίζει το μύθο ως ένα κάτοπτρο που φέρει την αλήθεια, αλλά είναι σπασμένο. Ο μύθος ορίζεται ως μια *προβολή του λόγου* ικανή να *κατευθύνει το μυαλό*. Παρά το γεγονός ότι αυτή η προβολή του λόγου αποτελείται από τα κομμάτια του σπασμένου κατόπτρου της αλήθειας, ο ανθρώπινος νους μπορεί να καταφέρει τον ανασχηματισμό του αρχικού καθρέφτη και, κατ' επέκταση, προοδευτικά, ο ανθρώπινος νους μπορεί να οδηγηθεί στη νοηματική ανασύσταση της βαθύτερης έννοιας της μυθολογικής αφήγησης. Συνοπτικά ο μύθος είναι μια αρχαία ιερή ιστορία σταλμένη από τα βάθη του χώρου και του χρόνου (παρελθόν) στο κάθε νέο σήμερα που γεννιέται κάθε στιγμή (παρόν), ικανή ακόμα και να προβλέψει αυτό που ακολουθεί συμβολικά (μέλλον).

Τα θραύσματα του σπασμένου καθρέφτη δεν είναι παρά τα δομικά συστατικά του αρχικού μύθου, τα οποία αντανακλούν το ιερό φως του Ηλίου. Καθώς λοιπόν, *η ίριδα είναι η εικόνα του Ηλίου*, τότε ο μύθος, ως άλλο πολύχρωμο ουράνιο τόξο σε αντανάκλαση του φωτός, τροφοδοτεί τον ανθρώπινο νου με συμβολικές εικόνες. Στόχος είναι ο άνθρωπος να μπορέσει να διαβάσει αυτά τα βαθύτερα συμβολικά νοήματα του μύθου και να αποκωδικοποιήσει την ουσιαστική τους σημασία. Έτσι ακριβώς και ο *Μύθος* ως σπασμένο κάτοπτρο κρύβει με μαεστρία την αλήθεια του φωτός, και πιο συγκεκριμένα *με ανταύγεια της όψης του όταν κρύβεται από τα σύννεφα*. Όταν τα σύννεφα εμφανίζονται στον ορίζοντα επιχειρούν να κρύψουν την αλήθεια του Ηλίου. Όμως, ακόμα και όταν την κρύβουν, οι δια-

θλώμενες ακτίνες του φωτός του ιερού Ηλίου διαπερνούν τα όποια σύννεφα. Ο μύθος, τελικά, δεν είναι παρά μια *εύθραυστη αλήθεια* όπως επισημαίνεται και στο ομώνυμο έργο του Ζαχαρία Σιαφλέκν.⁴

Εικόνα 1: Το μυθολογικό μοτίβο της αρπαγής σε ψηφιδωτό.

Ο Roland Barthes ορίζει, εσφαλμένα, τον μύθο ως μια μεταγλώσσα και με μια σχηματική απόδοση αποκαλύπτει την αξία αυτής της *εύθραυστης αλήθειας*. Η έννοια του μύθου του Barthes δομείται σημειολογικά σε δυο επίπεδα στο έργο του *Mythologies* (1957). Ας υποθέσουμε ότι ο αρχαίος ελληνικός μύθος της αρπαγής της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης και η συμβολική απεικόνισή του στο διάσημο ψηφιδωτό⁵ που βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης (έκθεμα 279) αποτελούν ένα σημείο (εικόνα 1)⁶. Στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τις *Μυθολογίες* του Barthes, έχουμε έναν πρώτο φορέα νοήματος. Όμως, η αρπαγή της Ευρώπης προκύπτει όχι μόνο ως νέο σημείο, αλλά και ως νέο σημαίνον υπό τη μορφή του ελληνικού /ευρωπαϊκού κέρματος. Το ευρωπαϊκό κοινό νόμισμα είναι ένα σημείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ελληνικό κέρμα είναι ένα σημείο που δηλώνει την αναγκαία θέση της Ελλάδας στους κόλπους της ενωμένης Ευρώπης.

Υπάρχει πραγματικά μια ενωμένη Ευρώπη ή μήπως όχι; Αρκεί ένας αρχαίος ελληνικός μύθος για να ενώσει τους λαούς της γηραιάς ηπείρου σε μια νέα ταυτότητα; Μήπως ο αρχαίος ελληνικός μύθος εκπληρώνεται από έναν σύγχρονο ευρωπαϊκό μύθο; Η έρευνα του Barthes προς μια σύγχρονη μυθολογία αντλεί τα παραδείγματά της από τη γαλλική επικαιρότητα της χρονικής περιόδου 1954-1956. Στόχος του Γάλλου σημειολόγου είναι η ανάδειξη της κρυμμένης ιδεολογίας πίσω από την έννοια του μύθου και, κατ' επέκταση, η ανάδειξη της αναγκαίας ιδεολογικής κατάχρησης. Επειδή, όμως, ο μύθος εκκινεί από το

επίπεδο της δήλωσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι ο μύθος εν γένει που ταυτίζεται με την έννοια της συνδήλωσης, αλλά ειδικότερα το συνδηλωτικό του επίπεδο. Η συνδήλωση ως παντοτινός συμβολισμός αρθρώνει μια ιδεολογία, στηριζόμενη πάντα σε μια πρώτη και άμεση σημασία που δεν είναι ποτέ συμβολική. Ο μύθος παρουσιάζεται από τον Barthes ως σημειολογικό σύστημα και ο ίδιος σημειώνει ότι «[...] είναι ένα ιδίωμα. Ο μύθος είναι μια γλώσσα» (Barthes, 1979, σ. 51). Η παρούσα μελέτη επιχειρεί μια ανάγνωση του σύγχρονου μύθου της Ευρώπης με ερμηνευτικό όχημα τον αρχαίο μύθο.

Ο Barthes αναφέρει ότι ο μύθος «[...] Είναι η πραγματικότητα, δηλαδή η ίδια η ανταύγεια του πραγματικού» (Barthes, 1979: 51). Ένα κλασσικό παράδειγμα από τα κείμενα του Γάλλου σημειολόγου είναι η συμβολική αναφορά σε ένα μπουκέτο κόκκινα τριαντάφυλλα. Ένα μπουκέτο κατακόκκινα τριαντάφυλλα μοιραία και συνειρμικά σηματοδοτεί το πάθος, δηλαδή, τα όμορφα κόκκινα λουλούδια είναι «φορτισμένα με πάθος» δεν είναι απλώς τα κόκκινα τριαντάφυλλα. Ο Barthes τονίζει για τη γέννηση του νοήματος ότι όταν «[...] το σημαίνον παρουσιάζει κενότητα, το σημείο πληρότητα - είναι ένα νόημα [...]» (Barthes, 1979: 207). Σημειώνει, επίσης, στο θεωρούμενο και ως πρώτο μανιφέστο σημειωτικής έργο του *Στοιχεία Σημειολογίας*, ότι η συνδήλωση είναι το πεδίο της ρητορικής⁷. Η αλληλοσυσχέτιση των σημείων εκτός από το κυριολεκτικό νόημα εξυπηρετεί και ένα ιδεολογικό νόημα και οδηγεί στη θεώρηση του μύθου ως *μεταγλώσσα* (πίνακας 1).

Πίνακας 1: Ο μύθος κατά Roland Barthes (1979: 187)

Μύθος	Γλώσσα	1. Σημαίνον	2. Σημαινόμενο
		3. Σημείο	
		I Σημαίνον	II Σημαινόμενο
III Σημείο			

Ο Barthes προτείνει, έτσι, στη σύγχρονη δυτική κοινωνία ένα σημειολογικό μοντέλο το οποίο αναλύει και ασκεί κριτική στη σύγχρονη αστική γαλλική κουλτούρα. Το δηλωτικό νόημα είναι το κυριολεκτικό νόημα του σημείου και το άλλο επίπεδο του νοήματος που ακολουθεί είναι το συνδηλωτικό νόημα. Το πρώτο επίπεδο νοήματος είναι η δήλωση, ενώ το δεύτερο επίπεδο νοήματος είναι η συνδήλωση και το συνδηλωτικό νόημα στηρίζεται από το δηλωτικό νόημα και δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτό. Αξίζει να σημειωθεί ότι:

«[...] Τυπολογικά, η συνδήλωση εξασφαλίζει έναν (περιορισμένο διασκορπισμό των νοημάτων, που απλώνεται σαν χρυσόσκονη στην εμφανή επιφάνεια του

κειμένου. Σημειολογικά, κάθε συνδήλωση είναι η αφητηρία ενός κώδικα (που δε θα αναπαρασταθεί ποτέ), η άρθρωση μιας φωνής που είναι υφασμένη μέσα στο κείμενο [...]» (Μπενάτσης, 2010: 224)

Η σημειολογική μελέτη του μύθου από τον Barthes αποτελεί το έναυσμα για την παρούσα ιδεολογική μελέτη. Επιχειρείται η ίδια αναγωγή με διπλή διάσταση ανάμεσα στο σύγχρονο μύθο της ενωμένης Ευρώπης και στον αρχαίο μύθο της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης. Ο Barthes παρουσιάζει μια σειρά άρθρων στο περιοδικό *Les lettres nouvelles* από το 1954 και δανείζεται έννοιες της δομικής γλωσσολογίας του Ferdinand de Saussure για να ερμηνεύσει επίκαιρα φαινόμενα της σύγχρονης γαλλικής κοινωνίας. Στη δική μας σύγχρονη κοινωνία, η ενωμένη Ευρώπη αποτελεί ένα σημειολογικό πεδίο, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με τον αρχέγονο μύθο της αρπαγής της Ευρώπης. Ακολουθώντας, λοιπόν, την πρωτότυπη συλλογιστική πορεία του Γάλλου σημειολόγου αναζητείται το σημαντικό στοιχείο που θα προκύψει από την παραπάνω «μυθολογική» αντιστοιχία. Ο Barthes επιλέγει ένα εικονικό μήνυμα της εποχής του για να «προδώσει» τη μεταγλωσσική διάσταση και την ιδεολογική κατάχρηση μέσω της σημειολογικής ανάλυσης (Εικόνα 2). Πρόκειται για το εξώφυλλο του γαλλικού περιοδικού *Paris Match*, no 326, που δημοσιεύτηκε τον Ιούλιο του 1955.

Εικόνα 2: Εξώφυλλο περιοδικού Paris Match, no 326, Ιούλιος 1955.

Η φωτογραφία ενός μαύρου στρατιώτη κοσμεί το εξώφυλλο του γαλλικού περιοδικού *Paris Match*, όπου ο νεαρός χαιρετά τη γαλλική σημαία το 1955, ενώ πραγματοποιείται πόλεμος στην Αλγερία. Ο αναγνώστης της εικόνας υποθέτει ότι ο μαύρος στρατιώτης (le soldat noir) με τα μάτια στραμμένα στην εμβληματική εθνική σημαία⁸ της Γαλλίας, της αποδίδει τον χαρακτηριστικό στρατιωτικό χαιρετισμό και σε αυτό σημείο εντοπίζεται ένα πρώτο επίπεδο σημασίας. Το σημασιολογικό της εύρος κρύβει ένα ισχυρό ιδεολογικό υπόβαθρο και μια δεύτερη σημασία. Σύμφωνα με τον Barthes αυτή η φωτογραφία είναι ένας μύθος (πίνακας 2). Από αυτή την εικόνα απορρέει ο μύθος ότι ο καταπιεσμένος μαύρος άποικος είναι ιδιαίτερος ευτυχής να τιμά τον εξουσιαστή του, να υπηρετεί με υπερφάνεια τη γαλλική κυριαρχία και να αποδέχεται να παραμένει μέρος της απόλυτης γαλλικής αυτοκρατορίας εκείνης της εποχής.

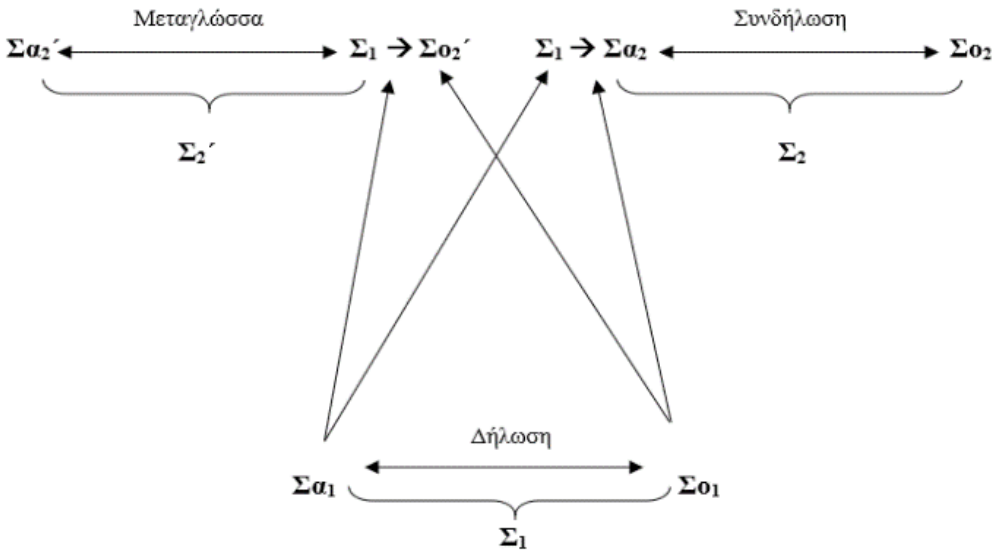
Πίνακας 2: Η εφαρμογή του παραδείγματος στη μυθολογική διάσταση του γεγονότος

		<p>1. Σημάνων</p> 	<p>2. Σημαινόμενο</p> <p>Ένας μαύρος νεαρός στρατιώτης από κάποια γαλλική αποικία αποδίδει στρατιωτικό χαιρετισμό</p>
Μύθος	Γλώσσα	<p>3. Σημείο</p> <p>Χαιρετισμός στρατιώτη (πατριώτης)</p>	
		<p>I Σημάνων</p> 	<p>II Σημαινόμενο</p> <p>«Γαλλοσύνη» Και «Στρατιωτικότητα»</p>
		<p>III Σημείο</p> <p>Ο μύθος της γαλλικής αυτοκρατορίας</p>	

Στον παραπάνω πίνακα γίνεται η απαραίτητη ένωση του θεωρητικού πλαισίου που παρουσιάζει ο Barthes (2014) με το χαρακτηριστικό πολύ γνωστό παράδειγμα του εξωφύλλου του *Paris Match*, με τον νεαρό μαύρο στρατιώτη που χαιρετά τη γαλλική σημαία. Πρόκειται για ένα ισχυρό μήνυμα το οποίο φτάνει στον αποδεκτή κωδικοποιημένα μέσω ενός περιοδικού, και πιο συγκεκριμένα, ενός εξωφύλλου μεγάλης κυκλοφορίας, καθώς αξίζει να ειπωθεί ότι εκείνη τη χρονική περίοδο το συγκεκριμένο γαλλικό περιοδικό είχε πάνω από ένα εκατομμύριο αναγνώστες.

Δήλωση, συνδήλωση και μεταγλώσσα

Η *δήλωση* είναι η πρώτη και άμεση σημασία, ενώ η *συνδήλωση* είναι η δεύτερη και έμμεση σημασία. Η *μεταγλώσσα* ως σημάδια αυτοαναφορικότητας «[...] είναι μια σημειωτική που πραγματεύεται μια άλλη σημειωτική» (Λαγόπουλος & Boklund-Λαγοπούλου, 2016: 76). Η δυναμική σχέση αυτών των τριών εννοιών δείχνει τη σαφή διαφοροποίηση της μεταγλώσσας από τη συνδήλωση. Τέλος, η μυθολογία είναι το σύνολο των μύθων που τρέφουν τον άνθρωπο σε συλλογικό επίπεδο και, βέβαια, κατοικούν στο ανθρώπινο πνεύμα. Οι έννοιες *δήλωση*, *συνδήλωση* και *μεταγλώσσα* παρουσιάζονται σε αλληλεξάρτηση, αλλά η *μεταγλώσσα* είναι διαμετρικά αντίθετη με τη *συνδήλωση* (εικόνα 3). Για να γίνει πιο σαφής η σχέση με το κύριο⁹ μέρος της μυθολογίας κατά Barthes (βλ. πίνακας 1) πρέπει να σημειωθεί ότι ταυτίζεται με το δεξιό σκέλος του παρακάτω διαγράμματος (εικόνα 3).

Εικόνα 3: Δήλωση, Συνδήλωση, Μεταγλώσσα (Λαγόπουλος & Boklund-Λαγοπούλου, 2016: 76).

Αν η θέση του (Σ_{α_1}) είναι το *Σημαίνον* και η θέση του (Σ_{σ_1}) είναι το *Σημαινόμενο*, τότε η μεταξύ τους σχέση δημιουργεί το *Σημείο* (Σ_1) και οδηγεί σε αλληλεξαρτήσεις, όπως είναι η συνδήλωση και η μεταγλώσσα. Όπως αναφέρουν οι Λαγόπουλος & Boklund-Λαγοπούλου (2016: 76), «[...] δήλωση και συνδήλωση αποτελούν μια παραδειγματική μικρο-ομάδα». Στη συνέχεια (πίνακας 3) παρουσιάζεται η αποδόμηση της διαγραμματικής απόδοσης για την αποκωδικοποίηση του μηχανισμού *δήλωσης*, *συνδήλωσης* και *μεταγλώσσας* (πίνακας 2).

Πίνακας 3: Λειτουργία διαγραμματικού μηχανισμού

Συμβολισμός	Σημασία	Ερμηνεία
Σ_1	Σημαίνον	(δηλωτικό σημαίνον)
Σ_0	Σημαινόμενο	(δηλωτικό σημαινόμενο)
Σ_1 ($\Sigma_1 + \Sigma_0$)	Δήλωση	(σύνολο δηλωτικού σημείου)
Σ_1	Σημείο	
Σ_2	Σημαίνον II	(συνδηλωτικό σημαίνον)
Σ_0	Σημαινόμενο II	(συνδηλωτικό σημαινόμενο)
Σ_2 ($\Sigma_2 + \Sigma_0$)	Συνδήλωση	(σύνολο συνδηλωτικού σημείου)
Σ_2	Σημείο II	
Σ_2'	Σημαίνον III	(μεταγλωσσικό σημαίνον)
Σ_0'	Σημαινόμενο III	(μεταγλωσσικό σημαινόμενο)
Σ_2' ($\Sigma_2' + \Sigma_0'$)	Μεταγλώσσα	(σύνολο μεταγλωσσικού σημείου)
Σ_2'	Σημείο III	

Όπως διαπιστώνεται, δεν υφίσταται συνδήλωση χωρίς ύπαρξη αρθρωμένης δήλωσης και, κατ' επέκταση, η μεταγλώσσα θα βρίσκεται σε άμεση σχέση με τη δήλωση, αλλά σε έμμεση σχέση με τη συνδήλωση. Για την αναζήτηση της ιδεολογικής διάστασης της μυθολογίας κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή ενός παραδείγματος για την επαλήθευση του διαγραμματικού σκίτσου.

Σημειωτική και μύθος: Η αρπαγή της Ευρώπης

Η απεικόνιση του ιδρυτικού μύθου της Ευρώπης στην ελληνική έκδοση του κέρματος (εικόνα 4) λειτουργεί ως ένα παλίμψηστο,¹⁰ με το μυθολογικό πλέγμα της αρπαγής της Ευρώπης να είναι ένα πλούσιο σημειολογικά αφήγημα, καθώς μοιραία και συνειρμικά, συνδέεται με τη γηραιά ήπειρο Ευρώπη και τη σύγχρονη ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο μύθος ανήκει αφηγηματικά στη μυθολογική οικογένεια της Κρήτης¹¹ και, σύμφωνα με την αρχαία αφήγηση, η Ευρώπη είναι η κόρη του βασιλιά των Φοινίκων Αγήνορα και της Τηλεφάσσης.¹²

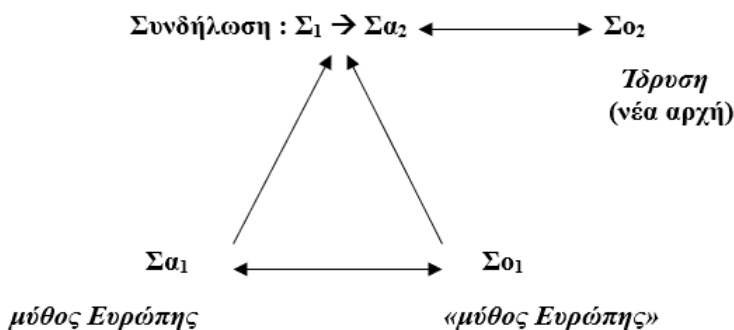
Ο Δίας, πατέρας των θεών και των ανθρώπων, ερωτεύτηκε τη νεαρή όμορφη πριγκίπισσα Ευρώπη και για να τη συναντήσει και να πλα-

Εικόνα 4: Η αρπαγή της Ευρώπης - Η ελληνική έκδοση του κέρματος.

γιάσει μαζί της, μεταμορφώθηκε σε ταύρο. Αν θεωρηθεί μια μορφή *εγκιβωτισμού*¹³ η συνύπαρξη αρχαίου και σύγχρονου μύθου, τότε ο αρχαίος μύθος ως κύρια αφήγηση αποτελεί τον σημασιολογικό και σημειολογικό πυρήνα της δευτερεύουσας αφήγησης, δηλαδή, του σύγχρονου μύθου της Ευρώπης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ακροβατεί ανάμεσα στην υλική και την πνευματική δύναμη της ένωσης των χωρών-μελών της και «το κρίσιμο ζήτημα είναι ο βαθμός εξάρτησης ή ανεξαρτησίας της συνείδησης από την υλική ζωή και ο συνεπαγόμενος βαθμός ταύτισης των δυο ή αυτονομίας της συνείδησης» (Λαγόπουλος, 2004: 14). Η αίσθηση του βιασμού,¹⁴ ως «αρπαγής», είναι έκδηλη και στις δυο μυθολογίες (αρχαία και σύγχρονη) και παίζει καταλυτικό ρόλο στη νέα ανάγνωση του μύθου, της πλοκής του αφηγήματος της Ευρώπης, με το ερώτημα που προκύπτει να είναι: ποιος, άραγε, είναι μεταφορικά ο σύγχρονος άρπαγας-βιαστής της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η αποκρυστάλλωση του μυθολογικού μετασχηματισμού και της ιδεολογικής¹⁵ διάστασης, της διπλής ταυτότητας του μύθου της Ευρώπης, στο πέρασμα της από την αρχαιότητα στη σύγχρονη εποχή μαρτυρώντας τη διαχρονικότητα.

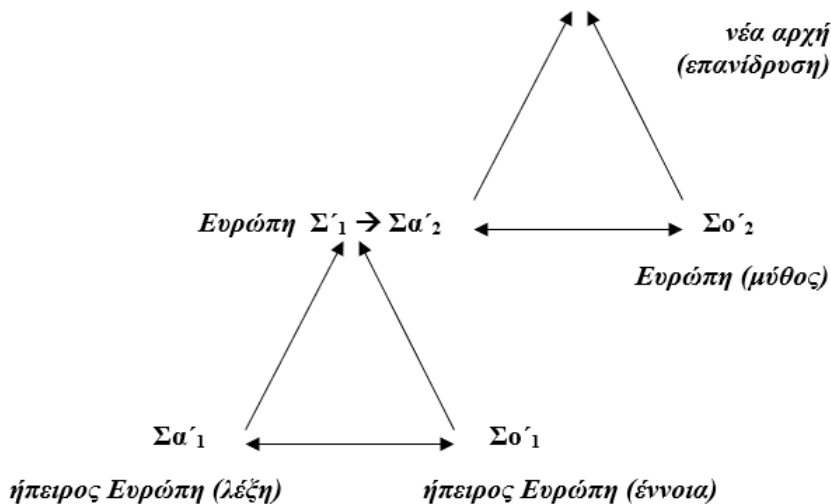
Παρατηρείται ότι το παράδειγμα του μύθου της αρπαγής της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης αρθρώνεται προοδευτικά μέσω του παραπάνω μηχανισμού. Εκκινώντας από το παράδειγμα του ιδρυτικού μύθου της Ευρώπης, στη θέση του (Σ_1) τοποθετείται η απόδοση του μύθου, ως προφορική ή γραπτή διατύπωση και στη θέση (Σ_0) τοποθετείται το άμεσο νόημα του μύθου, «Ευρώπη». Αυτή η αλληλεξάρτηση των θέσεων εξηγεί ποια είναι ακριβώς η Ευρώπη και, άρα, το δηλωτικό σημείο (Σ_1) είναι και τα δυο επίπεδα του μύθου μαζί ως ένα δηλωτικό σύνολο ($\Sigma_1 + \Sigma_0$). Η παρακάτω διαγραμματική απόδοση αποτυπώνει αυτή την πρώτη και άμεση σημασία του μύθου, η οποία οδηγεί στη δεύτερη και έμμεση σημασία του (εικόνα 5).

Εικόνα 5: Δήλωση και συνδήλωση του μύθου της Ευρώπης (Διάγραμμα I).

Στο διάγραμμα I απεικονίζεται η δηλωτική και συνδηλωτική σχέση του μύθου της αρπαγής της Ευρώπης με το μύθο της Ευρώπης να παρουσιάζεται ως ένα φυσικό αποτέλεσμα

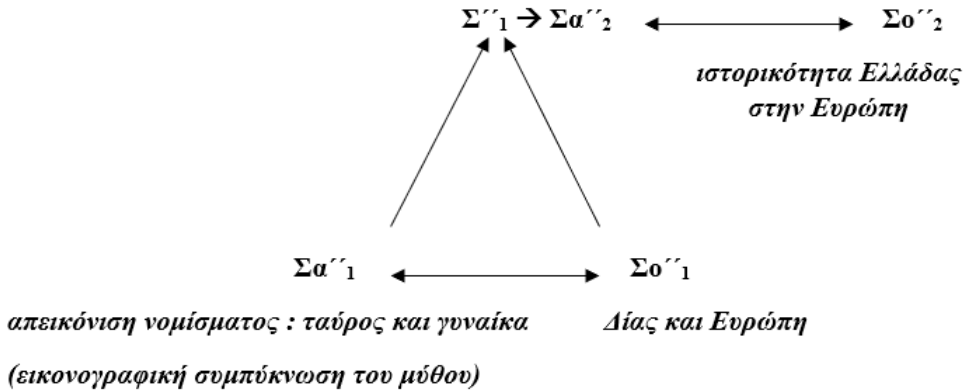
της δήλωσης που οδηγεί στο σημείο (Σ_1). Ταυτόχρονα, παρουσιάζεται η εκδήλωση της έμμεσης σημασίας ως συνδήλωση (Σ_2). Ως σύνολο, τα ($\Sigma_1 + \Sigma_0$) γίνονται ένα νέο σημαίνον (Σ_2) το οποίο οδηγεί στο σημαϊνόμενο (Σ_0). Το νέο σημαϊνόμενο συμβολίζει την ίδρυση και δηλώνει μια νέα αρχή, λόγω της μυθολογίας, η οποία είναι ριζωμένη στις ταυτότητες των λαών. Συνοπτικά, η ίδρυση της ενωμένης Ευρώπης απορρέει συμβολικά από τον ιδρυτικό μύθο της αρπαγής της πριγκίπισσας Ευρώπης. Στο επόμενο διαγραμματικό σκίτσο αναπτύσσεται εννοιολογικά η δήλωση του μύθου της Ευρώπης, η οποία φέρει στον πυρήνα της την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εικόνα 6).

Εικόνα 6: Δήλωση και συνδηλώσεις της ηπείρου Ευρώπης (Διάγραμμα II).

Παρατηρείται ότι το σημαϊνόμενο (Σ_0) οδηγεί στο αρχικό σημαϊνόμενο (Σ_0) του προηγούμενου διαγράμματος, ενεργοποιώντας την έννοια της νέας αρχής /ίδρυσης και επαληθεύοντας το βαθύτερο νόημα του ιδρυτικού μύθου της αρπαγής της πριγκίπισσας Ευρώπης. Εάν η Ευρωπαϊκή Ένωση στήριξε την ίδρυση της στο αρχικό νόημα του μύθου, τότε ισχύει το εννοιολογικό μονοπάτι από το διάγραμμα I στο διάγραμμα II. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν η σύγχρονη ενωμένη Ευρώπη έχει κατανοήσει τη βαθύτερη σημασία του αρχαίου μύθου ή εάν πρόκειται για έναν τυχαίο δανεισμό που έχει στόχο να εκκινήσει συναισθήματα ενωτικά στους λαούς της γηραιάς ηπείρου. Για να το πετύχει αυτό κατέφυγε σε ένα μυθολογικό παρελθόν το οποίο πάντα ασκεί μια σχεδόν μαγική γοητεία στην ανθρώπινη ύπαρξη. Η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίζεται στην ουσιαστική συνδήλωση του μύθου της αρπαγής της πριγκίπισσας Ευρώπης, η οποία είναι η ίδρυση (η νέα αρχή). Άρα, ο τρόπος που λειτούργησε ο δανεισμός αρχίζει από τη δηλωτική λειτουργία και φτάνει ως τη συνδηλωτική λειτουργία του αρχέγονου μύθου, ως

συμβολική πρόσληψη στη σύγχρονη κοινωνία. Τι συμβαίνει, όμως, εάν η ενωμένη Ευρώπη στήριζε την ίδρυση της ένωσης της στην ιστορικότητα του μύθου;

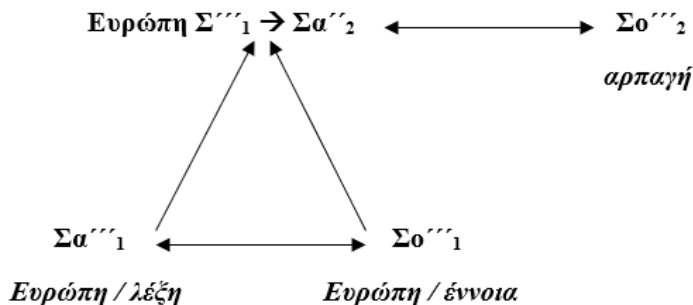
Εικόνα 7: Δήλωση και συνδήλωση του νομίσματος (Διάγραμμα III).

Η συνδήλωση του ελληνικού/ευρωπαϊκού νομίσματος δομείται με βάση τη δήλωση του μύθου της αρπαγής της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης από τον Δία, τον πανίσχυρο πατέρα των θεών, μεταμορφωμένο σε ταύρο. Εάν η ενωμένη Ευρώπη στήριζε την ίδρυση της στην ιστορικότητα της Ελλάδας μέσα στη γηραιά ήπειρο τότε προκύπτει το παραπάνω διάγραμμα III (εικόνα 7). Το δεύτερο επίπεδο συνδήλωσης (Σο''₂) είναι η ιστορικότητα της Ελλάδας και προκύπτει από το νέο σημαίνον (Σα''₂). Η ανάγλυφη απεικόνιση του νομίσματος αποτελείται από έναν ταύρο και μια γυναικεία φιγούρα στη ράχη του (Σα''₁). Το μυθολογικό ζευγάρι στο νόμισμα δεν είναι παρά η εικονογραφική συμπύκνωση του μύθου, καθώς ο ταύρος και η γυναίκα δηλώνουν την αρπαγή της όμορφης νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης από τον παντοδύναμο θεό Δία, μεταμορφωμένο σε ταύρο (Σο''₁). Η συνδήλωση της μυθολογίας συνδέεται άρρηκτα με την ιστορικότητα της γηραιάς ηπείρου (Σ''₁ → Σα''₂ → Σο''₂).

Προς μια αρπαγή της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης

Βέβαια, ως ένα παράδειγμα συνδήλωσης μπορεί να αναφερθεί και το ακόλουθο διαγραμματικό σκίτσο, αν θέλουμε να προχωρήσουμε εννοιολογικά τους παραπάνω μηχανισμούς σε μια νέα διαγραμματική απόδοση (εικόνα 8).

Στο διάγραμμα αυτό αναπτύσσεται η δήλωση και η συνδήλωση της Ευρώπης, όπως αυτή απορρέει από το εξώφυλλο του βιβλίου¹⁶ του πρώην υπουργού οικονομικών της Ελλάδας Γιάννη Βαρουφάκη. Το βιβλίο φέρει τον συμβολικό τίτλο *Η αρπαγή της Ευρώπης* και, επίσης, τον αιγιματικό υπότιτλο *Οι ρίζες της καταστροφικής διαχείρισης μιας αναπόφευκτης κρίσης*, με το εξώφυλλο¹⁷ να κοσμεύεται από ζωγραφικό πίνακα με το ανάλογο μυθολογικό θέμα (το μοτίβο της αρπαγής της Ευρώπης) για λόγους έμφασης.¹⁸ Ο μύθος, πέρα από την

Εικόνα 8: Δήλωση και συνδήλωση της Ευρώπης κατά Βαρουφάκη (Διάγραμμα IV).

εμπορευματοποίησή του για πολιτικούς σκοπούς δεν παύει να λειτουργεί συνδηλωτικά με διπλό τρόπο. Το σημαίνον ($\Sigma'''a_1$) παραπέμπει στη λέξη *Ευρώπη* και το σημαινόμενο ($\Sigma'''o_1$) ολοκληρώνει την ανάπτυξη του σημείου (Σ'''_1). Και αυτό το σημείο οδηγεί σε ένα νέο σημαίνον, συνδήλωσης (Σ'''_2), το οποίο παραπέμπει σε ένα νέο σημαινόμενο (Σ'''_2). Το μυθολογικό θέμα της αρπαγής της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης τοποθετείται σε αυτό το νέο σημαίνον. Ταυτόχρονα, συνδηλώνει την εικονογραφική συμπύκνωση του ιδρυτικού μύθου που αναπτύσσεται στο διάγραμμα I και επεκτείνεται στο διάγραμμα IV.

Η αρπαγή της Ευρώπης στο εξώφυλλο του βιβλίου λειτουργεί συμβολικά και διατυπώνει τον μύθο του ταύρου/Δια και της γυναίκας/Ευρώπης που απεικονίζεται στο νόμισμα. Και σε αυτή την περίπτωση παρατηρείται δανεισμός του μυθολογικού μοτίβου για εμπορικούς λόγους (εικόνα 9).

Εκκινώντας, λοιπόν, από το διάγραμμα I, το μυθολογικό μοτίβο τροφοδοτεί νοηματικά το εξώφυλλο και δημιουργείται το διάγραμμα IV. Ο τρόπος που λειτουργήσει ο δανεισμός είναι μέσω της επιφανειακής δήλωσης του μύθου.¹⁹ Είναι προφανής η επιλογή του συγκεκριμένου γλωσσικού μηνύματος για διαφημιστικούς λόγους. Όπως, επίσης, είναι αναμενόμενη και η χρήση του εικονικού μηνύματος, και πιο συγκεκριμένα η επιλογή της μεγέθυνσης μέρους του ζωγραφικού πίνακα,²⁰ στο σημείο της αρπαγής της νεαρής γυναίκας από τον μεταμορφωμένο σε ταύρο, τον παντοδύναμο θεό Δια. Το ίδιο το εξώφυλλο επιχειρεί μια βιαστική ανάγνωση του μύθου, η οποία εμμένει emphatically και διπλά (γλωσσικό μήνυμα και εικονικό μήνυμα σε συνέργεια) στην επιφάνεια του μύθου

Εικόνα 9: Εξώφυλλο βιβλίου (Βαρουφάκης, 2016).

σαν πολιτικό τέχνασμα με συναισθηματικές προεκτάσεις (αρπαγή - βιασμός), χωρίς να στοχεύει στο ουσιαστικό ιδεολογικό μήνυμα του μύθου της αρπαγής της νεαρής πριγκίπισσας Ευρώπης, την ίδρυση.

Αντί επιλόγου

Στη μελέτη καταγράφεται ένα σημειολογικό μονοπάτι από τη μυθολογική παράδοση στην εικονοποίηση του μύθου με τις ανάγλυφες φιγούρες στο νόμισμα, προς την οικογενειακή μήτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από την ίδρυση της ενωμένης Ευρώπης προς την εκ νέου «συμβολική» αρπαγή της, αιχμαλωτισμένη πια στο εξώφυλλο ενός βιβλίου στα χρόνια της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Είτε από ηθελημένη πολιτική διαστρέβλωση, είτε από προσήλωση στην εμπορική επιτυχία, το εξώφυλλο είναι σκόπιμα επιλεγμένο λειτουργώντας συνδηλωτικά με ένα δεύτερο έμμεσο νόημα το οποίο συμπαρασύρεται από το πρώτο άμεσο νόημα. Όπως προαναφέρθηκε, η συνδήλωση αρθρώνει πάντα συμβολικά μια ιδεολογία, η οποία στηρίζεται πάντοτε σε μια πρώτη, άμεση σημασία, η όποια δεν μπορεί ποτέ να είναι συμβολική.

Τα συνδηλωτικά σημααινόμενα που προκύπτουν από τη μυθολογική ανάλυση της αρπαγής της Ευρώπης εδραιώνουν και παγιώνουν μια πολιτισμική, ιστορική και κοινωνική επικοινωνία. Όπως αναφέρουν οι Λαγόπουλος & Boklund-Λαγοπούλου (2016: 77), «με κοινωνιολογικούς όρους, είναι ο κόμβος άρθρωσης μεταξύ των σημειωτικών συστημάτων και της κοινωνίας». Καθώς οι λαοί της Ευρώπης ελπίζουν στην ένωση εκτιθέμενοι συνεχώς σε ενωτικά μηνύματα, ομοίως στη δεδομένη περίπτωση ο ελληνικός λαός επιχειρεί μια ανάγνωση της πραγματικότητας που βιώνει μέσα από αυτό ένα περίπλοκο πλέγμα συνδηλώσεων. Μπορεί το αρχικό επίπεδο σημειολογικής ανάλυσης να εκφράζει το όραμα της ενωμένης Ευρώπης, με την εξέχουσα θέση της Ελλάδας στους κόλπους της, ταυτόχρονα, όμως, θυμίζει έντονα τη ρομαντική ποίηση του Alphonse de Lamartine²¹ με το τελικό επίπεδο της σημειολογικής ανάλυσης να εκφράζει τη διάλυση αυτού του ονείρου και να μνημονεύει αναπόφευκτα το *θέατρο το παραλόγου* του Samuel Beckett.²²

Σημειώσεις

1. Βλ. Πλούταρχος (2003).
2. Βλ. Mircea (1963). Ο Eliade προσεγγίζει επιστημονικά μύθους, θρησκείες και θεότητες ως αναλυτής και προσφέρει νέες ιδέες για το μύθο.
3. Βλ. Lévi-Strauss ([1958] 1974). Ο Lévi-Strauss, ως πρωτοπόρος δομιστής, ενδιαφέρεται τόσο για τον πυρήνα του μύθου, δηλαδή τη δομή του, όσο και για τα επιμέρους συστατικά στοιχεία αυτής της δομής.
4. Βλ. περισσότερα για την εύθραυστη αλήθεια και τον ορισμό του μύθου στο Σιαφλέκης (1998).
5. Βλ. Fränkel (1881).
6. Βλ. Πετρούλιας (2018).
7. Βλ. Barthes (2014).
8. Στην πραγματικότητα η σημαία δε φαίνεται στην εικόνα, αλλά συνάγεται από αυτή, και για αυτόν τον λόγο ο ίδιος ο Barthes, αναφερόμενος στο βλέμμα του στρατιώτη, προσθέτει με έμφαση την έκφραση «fixés sans doute».
9. Εξαιρούνται οι δυο πρώτες στήλες (μύθος και γλώσσα) από την ακόλουθη ταύτιση.

10. Καθώς είναι δανεισμένο από το αρχαιολογικό μουσείο της Σπάρτης και συγκεκριμένα από το διάσημο ψηφιδωτό, το οποίο απεικονίζει την αρπαγή της Ευρώπης από έναν ταύρο.
11. Βλ. Κακριδής (1987).
12. Βλ. Τσοτάκου-Καρβελή (2007).
13. Ο *εγκιβωτισμός* είναι ένας λογοτεχνικός όρος, ο οποίος ορίζει την τεχνική μιας σύνθετης αφήγησης όπου μια αρχική αφήγηση παρουσιάζεται ένθετη μέσα σε μια άλλη. Καταχρηστικά σε νοηματικό πεδίο, ο αρχαίος μύθος της πριγκίπισσας Ευρώπης μοιάζει να είναι εγκιβωτισμένος στον σύγχρονο μύθο της ενωμένης Ευρώπης. Ο μύθος της αρπαγής της Ευρώπης από τον Δία είναι το κύριο υλικό της παρούσας μελέτης σε συνδυασμό με εικονικά μηνύματα τα οποία τροφοδοτούν τον αρχικό μύθο με νέα νοήματα και ιδεολογικές ταυτότητες. Ο εγκιβωτισμός του μύθου της Ευρώπης αναδεικνύει τη μεταγλωσσική και ιδεολογική του διάσταση του μύθου της γηραιάς ηπείρου.
14. Όπου στην αρχαία εκδοχή ο άρπαγας – βιαστής της Ευρώπης είναι ο Δίας μεταμορφωμένος σε ταύρο.
15. Δείχνει πώς ένας αρχαίος μύθος αναδημιουργείται μέσα από την ιδεολογική ποιητική της ίδρυσης ενός σύγχρονου μύθου.
16. Η έκδοση του βιβλίου συνδέεται με μια από τις παραγμένες περιόδους της σύγχρονης Ελλάδας.
17. Πρόκειται να χρησιμοποιηθεί όπως το ανέλυσε ο Barthes και κατέθεσε τον αποσυμβολισμό του.
18. Βλ. την ανάρτηση της έκδοσης στον ιστότοπο των Εκδόσεων Πατάκη.
19. Η παρούσα μελέτη στηρίζεται στο εξώφυλλο του βιβλίου.
20. Πρόκειται για το αναγεννησιακό έργο του Rembrandt που έχει φιλοτεχνηθεί το 1632 και σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο J. Paul Getty, του Los Angeles.
21. Γάλλος ρομαντικός ποιητής του 19^{ου} αιώνα.
22. Πυλώνας της γαλλικής δραματουργίας του 20^{ού} αιώνα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Barthes, R. (1979). *Μυθολογίες Μάθημα*. Αθήνα: Ράππα.
- Barthes, R. (2014). *Στοιχεία Σημειολογίας*. Αθήνα: Επένεια.
- Lévi-Strauss, C. ([1958] 1974). *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.
- Mircea, E. (1963). *Aspects du mythe*. Paris: Gallimard.
- Κακριδής, Ι. (1987). *Ελληνική Μυθολογία: Οι Ήρωες* (Τόμ. 3). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Λαγόπουλος, Α.-Φ. (2004). *Επιστημολογίες του νοήματος, δομισμός και σημειωτική*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Λαγόπουλος, Α.-Φ. & Boklund-Λαγοπούλου, Κ.-Μ. (2016). *Θεωρία σημειωτικής: Η παράδοση του Ferdinandde Saussure*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μπενάτσης, Α. (2010). *Θεωρία λογοτεχνίας, δομισμός και σημειωτική*. Αθήνα: Καλέντης.
- Πλούταρχος (2003). *Ίσις και Όσιρις* (μτφρ Γιώργος Αθ. Ράπτης). Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Σιαφλέκης, Ζ. (1998). *Η εύθραυστη αλήθεια Εισαγωγή στη θεωρία του λογοτεχνικού μύθου*. Αθήνα: Gutenberg, Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.
- Τσοτάκου-Καρβέλη, Α. (2007). *Λεξικό Ελληνικής Μυθολογίας*. Αθήνα: Σοκόλη.

Δικτυογραφία

- Fränkel, M. (1881). *Herausgegeben vom Archäologischen Institut des Deutschen Reichs. Archäologische Zeitung* 39 Berlin: Deutsches Archäologisches Institut. Internet Archive Digital Library. Διαθέσιμο στο: <https://bit.ly/3Pa5hTb> (τελευταία προσπέλαση 26//2023).
- Εκδόσεις Πατάκη, Η αρπαγή της Ευρώπης: Οι ρίζες της καταστροφικής διαχείρισης μιας αναπόφευκτης κρίσης. Διαθέσιμο στο: <https://bit.ly/3IGfqV8> (τελευταία προσπέλαση 26/1/2023).
- Πετρούλιας, Χ. (2018). Στο «φως» το ψηφιδωτό της «Αρπαγής της Ευρώπης». *Ο λακωνικός τύπος στο διαδίκτυο*. Διαθέσιμο στο: <https://bit.ly/3ckxlVr> (τελευταία προσπέλαση 26/1/2023).